

УДК 378.635.5 (477)

**ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

©Марченко О. Г.

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Інформація про автора:

Марченко Ольга Геннадіївна: ORCID: 0000-0002-8040-9687; Marchenko_8@ukr.net; кандидат педагогічних наук; доцент кафедри вищої математики; Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба; вул. Сумська, 77/79, м. Харків, 61023, Україна

Обґрунтовано доцільність герменевтичного підходу до вирішення проблеми формування освітнього середовища вищого військового навчального закладу як простору реалізації потенцій особистісного та професійного розвитку курсантів. Виявлено сутнісні положення герменевтичної методології щодо творчої інтерпретації змісту навчальної інформації як основи усвідомлення її персонального та професійного смислу, набуття навичок науково-дослідницької та проєктувальної діяльності

Ключові слова: вищий військовий навчальний заклад, курсант, офіцер, освітнє середовище, інформація, герменевтика, герменевтичний підхід, розуміння, смисл.

Марченко О. Г. «Герменевтический подход к формированию образовательной среды высшего военного учебного заведения»

Обоснована целесообразность герменевтического подхода к решению проблемы формирования образовательной среды высшего военного учебного заведения как пространства реализации творческих потенций личностного и профессионального развития курсантов. Вывявлено сущностные положения герменевтической методологии относительно творческой интерпретации содержания учебной информации как основы осознания ее персонального и профессионального смысла, приобретения навыков научно-исследовательской и проектной деятельности

Ключевые слова: высшее военное учебное заведение, курсант, офицер, образовательная среда, информация, герменевтика, герменевтический подход, понимание, смысл

O. Marchenko “The Hermeneutic Approach to the Formation of the Educational Environment of Higher Military Educational Institution”

The author explained the expediency of the hermeneutic approach to solving the problem of formation of the educational environment of higher military educational institution as a space realization of creative potential for personal and professional development of students. It was revealed the essential provisions of hermeneutic methodology with respect to the creative interpretation of the content of educational information as the basis of its understanding of the personal and professional sense, the acquisition of skills of research and design activities.

Key words: higher military school cadet, officer, educational environment, information hermeneutics, hermeneutic approach, understanding, sense.

Постановка проблеми. Освітнє середовище вищого військового навчального закладу має перш за все забезпечити реалізацію стандартів військово-професійної освіти, наповненість освітнього процесу професійно зорієнтованим змістом, узгодженим із вимогами освітньо-професійних програм (ОПП) і освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ) військового фахівця за відповідною спеціальністю (спеціалізацією). Специфіка проєктування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі полягає в тому, що з одного боку його функціонування відбувається в межах, чітко регламентованих положеннями нормативних документів стосовно організації навчальної

діяльності у військових закладах освіти, а з іншого – не може не відповідати вимогам часу щодо реалізації сучасних освітніх тенденцій, пов'язаних із переведенням навчуваних з об'єктних позицій на суб'єктні позиції педагогічної взаємодії, активізацією когнітивної й емоційно-вольової сфер особистості майбутнього військового фахівця. Зазначимо, що активізація навчальної діяльності курсантів виступає не самоціллю військово-професійної освіти, а лише прийомом формування та розвитку таких необхідних професійно-важливих якостей командира, як здатність приймати оптимальні рішення в умовах дефіциту часу та багатофакторності поставленого завдання, прогнозувати можливі наслідки обраної стратегії, вільно поводитися зі зразками військової техніки, упевнено розбиратися в різноманітних інформаційних джерелах.

Проте проблема організації у вищих військових навчальних закладах такого освітнього середовища, яке б забезпечувало розуміння курсантами теоретичної сутності та практичної значущості навчального матеріалу, усвідомлення його професійної важливості та персонального смислу, на жаль, залишається поза увагою науковців.

Аналіз останніх досліджень. У багатьох наукових дослідженнях наголошується на необхідності створення в межах вищого навчального закладу такого освітнього середовища, яке б забезпечувало повноцінну підготовку випускників, засновану на сукупності набутих у процесі навчання знань, умінь, ціннісних орієнтацій, соціально-значущих та професійно важливих якостей майбутніх офіцерів.

Вивчення наукових праць з огляду на досліджувану проблему засвідчило, що питання озброєння курсантів вищих військових навчальних закладів навичками опрацювання навчальної інформації посідають значне місце у проблематиці професійної підготовки військових фахівців. Так, психолого-педагогічним аспектам інформатизації навчального процесу у вищих військових навчальних закладах присвячені наукові праці А. Каленського, А. Плаксія, П. Стефаненка. Специфіка організації соціально-педагогічного середовища вищого військового закладу є предметом досліджень Н. Генералової, А. Каплі, М. Нецадима, В. Ягупова. Реалізація стратегій творчої обробки на основі критичного аналізу навчальної інформації перебувають у фокусі наукових досліджень Е. Варнавських, В. Конаржевської, Т. Воропай, О. Тягла, Г. Шевченка.

Мета статті полягає в уточненні суті освітнього середовища вищого військового навчального закладу, в організації якого враховано положення герменевтичного підходу.

Виклад основного матеріалу. У системі якостей сучасного військового інженера-керівника має бути сформована здатність розуміння смислу всіх процесів і явищ навколишнього середовища, з якими зустрічається людина у процесі своєї життєдіяльності, будь-якої інформації, що надходить до неї і використовується нею, потреба розуміти її смисл (С. Резник). За Ю. Афанасьєвим, мета вищої професійної освіти полягає у «формуванні «людини розуміючої», необхідною умовою чого є створення принципово гуманітарного освітнього середовища ... Люди із внутрішньою потребою розуміти зможуть у такому середовищі розвиватися і сформувати цілісне й універсальне світосприйняття [1, с. 35]».

Освітнє середовище за своєю суттю є соціально-психологічним феноменом, що впливає на суб'єктів комунікації через інформацію (зміст, цінність, новизна, статус джерела інформації), засоби комунікації (вербальні, невербальні, інформаційно-комунікаційні), правила спілкування, норми поведінки, мовленнєві ритуали, прийняті у конкретному освітньому середовищі (навчальному закладі, курсантській або студентській групі) [2, с. 21].

В основі впевненої орієнтації фахівців у навчальному середовищі, професійних ситуаціях лежить *розуміння* як процес установлювання відношень та зв'язків між новими знаннями та тими поняттями та узагальненнями, якими людина опанувала раніше. Так, Г. Шевченко зазначає: «Формування офіцерів повинно йти в руслі таких положень: розвиток особистості офіцера здійснюється від нижчого до вищого, від простого до складного; все, що робить людина, повинно мати між собою міцні взаємозв'язки

і відношення у їх розвитку, не можна приступати до наступного, не освоївши попереднього, незавершене важко вписується до загального контексту особистісного сенсу та професійної діяльності і згодом губиться [3, с. 191]».

За В. Онищенком, «розуміння пов'язане з осмисленням і переосмисленням знання (інформації), що міститься в тексті, зі збагаченням та переструктуруванням відповідних когнітивних елементів суб'єкта [4, с. 25]». «Осмислення й розуміння навчального матеріалу передбачає процес розумової діяльності, спрямований на розкриття істотних ознак, якостей предметів, явищ і процесів та формулювання теоретичних понять, ідей, законів. Воно досягається шляхом аналізу, синтезу, порівняння, індукції, дедукції тощо [5, с. 84]». В. Сухомлинський також вважав осмислення найбільш раціональним прийомом навчальної діяльності. «Запобігайте трафарету та шаблону, – радив педагог. – Не жалкуйте часу на те, щоб глибоко осмислити сутність фактів, явищ, закономірностей... До тих пір, поки не осмислене, не старайтеся запам'ятати – це буде марна витрата часу. Оберегайтеся поверхневого перегляду того, що не осмислене [6, с. 209]». У процесі розуміння відбувається приведення старих і нових знань до цілісної, логічно узгодженої системи знань (А. Брудний, Л. Добраєв, К. Ушинський, Л. Путляєва).

Теоретичні основи процесів розуміння, тлумачення, пояснення вивчає герменевтика – наукова дисципліна, предметом якої є інтерпретація, осягнення сенсу певної знакової системи, зокрема навчального тексту (Г. Гадамер, П. Рікер, Ю. Сенько, О. Тягло). Традиційно герменевтична методологія вважалася приналежністю гуманітарних і суспільствознавчих наук. Так, у «Новому тлумачному словнику української мови» сутність герменевтики зводиться до роз'яснення Святого Письма [7, с. 424]. Аналогічно в «Сучасному словнику іншомовних слів» герменевтика визначається як теорія тлумачення рукописних і друківаних текстів, насамперед давніх [8, с. 129].

В. Конаржевська у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що метод герменевтичного аналізу інформації передбачає її пізнання через зіставлення з культурною традицією та дійсністю та є актуальним у навчанні, приміром, «Релігієзнавства» [9, с. 11–12]. Проте, на нашу думку, значний потенціал герменевтичного контексту може бути використаний і у природничо-математичних дисциплінах через вивчення наукових текстових матеріалів, графіків, різноманітних таблиць, що виступають невід'ємними компонентами інтерпретації наукових даних.

У [10, с. 8] зазначається, що «герменевтика дає змогу ... відрефлексувати інформацію, отриману у вигляді прочитаного (прослуханого)». У засвоєнні навчального матеріалу навчуваний не тільки виявляє задум автора, смислову структуру повідомлення, а й формує власне ставлення, свою позицію з приводу проблеми, що обговорюється. Дидактично-герменевтичне дослідження процесу розуміння передбачає перебіг таких етапів: постановку запитань до тексту і пошук відповідей на них, пошук неявних, прихованих (імпліцитних) запитань, що містяться в повідомленні, висунування гіпотез, самоконтроль, тобто перевірку правильності висунутих гіпотез, а також – оцінку результатів розуміння.

Згідно з моделлю переробки інформації, запропонованою О. Асмоловим [11], цей процес проходить три етапи: 1) сенсорне відображення; 2) первинну (короткочасну) пам'ять; 3) вторинну (довготривалу) пам'ять. Сенсорне відображення характеризується швидким згасанням та забуванням. Первинна пам'ять обмежена за обсягом і часом: 5–9 елементів, представлених в акустичній формі, зберігаються в пам'яті 20–30 с. У первинному запам'ятовуванні відбувається інтерпретація інформації на рівні її категоризації. Вторинна пам'ять характеризується такими рисами: 1) семантичною формою збереження інформації; 2) активним згадуванням у процесі розв'язання певної задачі; 3) усвідомленням інформації; 4) асоціативним принципом організації. Саме переведення інформації із короткотривалої пам'яті в довготривалу є головною передумовою ефективності навчального процесу, що досягається за умов систематичного повторення, визначення тим, хто навчається, значущості інформації в його навчальній і професійній діяльності, розуміння матеріалу на основі утворення смислових зв'язків у ньому, унаочнення фрагментів навчальної інформації, її емоційного забарвлення. Незрозумілий, неструктурований, нелогічний

матеріал, як правило, не викликає інтересу, запам'ятовується погано, ніж систематизований, зрозумілий.

У руслі наведених розміркувань актуальною виявляється структура процесу освітньої діяльності, наведена в науковій праці Г. Шевченка [3]. Автор виокремлює чотири послідовних рівні засвоєння навчальної інформації, що відображають нагромадження і розвиток досвіду суб'єкта з конкретної навчальної дисципліни. Так, на першому рівні здійснюється діяльність за запропонованим алгоритмом із розпізнавання об'єктів, властивостей, відношень, процесів. Другий рівень передбачає репродуктивну діяльність: розв'язання типових завдань, виконання дій за засвоєним алгоритмом, відтворюваним завдяки запам'ятовуванню. На третьому рівні виявляється можливою продуктивна евристична діяльність за самостійно створеним алгоритмом, використання якого забезпечує одержання нового результату, якісно нової інформації. Четвертий рівень – це продуктивна діяльність шляхом творчого, самостійного, діалектичного конструювання, моделювання об'єктивно нової орієнтовної основи діяльності, що дає змогу одержувати принципово нову інформацію. Суб'єкт діяльності стає здатним створювати нові алгоритми дій, формулювати нові завдання.

Тож розуміння в герменевтиці не ототожнюється з канонічним тлумаченням деякої абстрактної істини, воно є процесом індивідуального осмислення. Творчий характер герменевтичної інтерпретації навчальної інформації полягає в тому, що тлумачення може бути трактоване не як «додаткова процедура пізнання», а як процес створення первісної структури «буття у світі» (Г.-Г. Гадамер). Досвід інтерпретації сприяє формуванню здатності до виявлення та ідентифікації проблеми, наявності навичок дослідження та проектування, співробітництва, застосування відомих і створення нових технологій одержання продукту пізнання, оцінку якості результату.

Адекватне розуміння інформації є неодмінною умовою реалізації процесу професійно-педагогічної взаємодії та розгортається в межах відповідного освітнього середовища. З огляду на висновки з наукової праці В. Шовкового [12, с. 30] визначимо такі передумови застосування герменевтичного підходу в освітньому середовищі вищих військових навчальних закладів: 1) відповідність змісту навчального матеріалу інтересам курсантів (студентів) та їхній професійній орієнтації, що сприяє його кращому запам'ятовуванню, підвищенню інтересу до вибраного фаху; 2) забезпечення розуміння навчального матеріалу; 3) забезпечення достатньої кількості свідомих повторень навчального матеріалу, що здійснюються у формі вправ і сприятимуть міцності та довготривалості запам'ятовування матеріалу, що досягається достатньою кількістю практичних занять; 4) створення проблемних і пошукових ситуацій, спрямованих на самостійний пошук відповідей на складні ситуації, відбір матеріалу на самостійне опрацювання, розробку вправ, завдань, проблемно-пошукових ситуацій, що передбачають тлумачення та інтерпретацію навчальної інформації.

Із позицій герменевтичного підходу розуміння як спосіб навчальної діяльності розгортається в освітньому середовищі вищого військового навчального закладу, що виявляється через єдність трьох взаємозв'язаних полів, що існують в означеному середовищі, а саме: предметного, логічного (поля значень) і поля взаємовідносин безпосередніх учасників педагогічного процесу, тобто поля смислів. Так, у предметному полі важливими виявляються зв'язки між предметами, причому розуміння цих зв'язків будується на поясненні причинно-наслідкових, функціональних, структурних, відношень. У логічному полі центральне місце посідають взаємозв'язки між поняттями, фактами. У смислово-логічному полі розуміння є наслідком людських стосунків: педагог – курсант, курсант – курсант, педагог – педагог. Значущими у цьому полі становляться результати різноманітних педагогічних подій, взаєморозуміння, виявлення толерантності, культури спілкування [5, с. 8].

У цьому контексті актуальною, на наш погляд, є таксономія Р. Барта [13] щодо поділу інформації за рівнями значень (знань), що продукуються в освітньому середовищі вищого навчального закладу, циркулюють у ньому. Кожне значення включає *денотат* (властивий

сенс, статичний рівень) і *конотат* (оболонку, динамічний рівень), а також *міф* як спосіб пояснення, інтерпретації інформації.

За цією класифікацією символи освітнього середовища вищого навчального закладу розподіляються за своїми значеннями в такий спосіб:

1) денотат – приміщення та люди певної організації (лекційні аудиторії, навчальні лабораторії, тренажерні комплекси, плац, актовий зал, спортивний зал, спортивний майданчик; офіцер, науково-педагогічний працівник, курсант);

2) конотат – виявлені асоціації (рольова взаємодія – педагогічні, військово-службові стосунки; неформальні міжособистісна взаємодія);

3) міф – це знаки вищого навчального закладу, його «обличчя», символ приналежності до певного соціального прошарку (імідж, бренд, рейтинг вищого військового навчального закладу).

За О. Смолінською, знання, що виникають зі значень, що утворюють навчально-інформаційне середовище вищого навчального закладу, динамічно пов'язані між собою та з організаційною культурою вишу, оскільки є тим механізмом, «за допомогою якого культура інтерпретує дійсність та створює нові контексти, що змінюють цю дійсність [14, с. 49]». Дослідниця визначає *освітнє навчально-інформаційне середовище* як єдиний комунікативний простір, в якому функціонують загальні значення, зумовлені певним типом кодування інформації, знаковою діяльністю (мовою). Зазначений простір утворений розгалуженою мережею міжособистісних стосунків та може бути схарактеризований як смислове поле, простір взаємодії учасників освітнього процесу.

Організація освітнього середовища вищого військового навчального закладу, побудованого на герменевтичних засадах, передбачає реалізацію гуманітарної освітньої парадигми. На відміну від навчально-трансляційної освітньої парадигми, яка базується на репродуктивних методах передачі знань, способів діяльності, традицій, емоційно-ціннісних ставлень, у здійсненні гуманітарної освіти основна увага приділяється формуванню, розвитку та вдосконаленню здатності учасників педагогічного процесу знаходити універсальні смисли, що інтегрують духовні, пізнавальні, діяльнісні особистісні елементи.

Тож, з урахуванням зазначеного, освітнє середовище військового ВНЗ може бути схарактеризоване як простір взаємодії учасників педагогічного процесу, зорієнтований на віднайдення курсантами особистісного смислу навчального матеріалу, встановленню взаємозв'язку явищ, подій, фактів, їхньої значущості в побудові цілісного професійного світогляду майбутнього військового фахівця.

Г. Шевченко наголошує, що за сучасних умов прояви творчості у військово-професійній діяльності та поведінці офіцера забезпечують успішне розв'язання проблем, кризових ситуацій тощо. Тут актуальність герменевтичного підходу виявляється у визначенні змісту професійної освіти, що формується не як набір готових рішень, придатних на всі часи, а є своєрідною скарбничкою «правильних» способів реагування на непередбачені ситуації у власній життєдіяльності та вимагають для свого розуміння «засвоєння досвіду роботи із собою», всякий раз визначеної кореляції із сучасністю [2].

Ми погоджуємося з дослідницею І. Качук [15] в тому, що в руслі герменевтичного підходу у змістовно-інформаційній складовій навчальної діяльності курсантів вищих військових навчальних закладів має бути виокремлено компонент, який не зводиться лише до змісту засвоєваних дисциплінарних знань, а є орієнтованим на розвиток творчих можливостей курсантів. Це слугуватиме джерелом нових знань, поглядів і настанов, глибшого проникнення до суті навчального предмету. Тільки за цих умов навчання забезпечує розвиток і вдосконалення здатності «творчого конструктивного розуміння». Саме в цьому *герменевтична педагогіка* вбачає *функціональне призначення навчання*.

У світлі зазначеного в системі фахової підготовки майбутніх військових фахівців необхідно добиватися домінування інтегрованих навчальних цілей над вузькопредметними, заміни репродуктивного підходу до організації навчального процесу діяльнісним та компетентностним підходами, перетворення стратегічної та тактичної позицій науково-педагогічних працівників з авторитарної та транслуючої до демократичної та партнерської.

У спільному пошуку цих смислів курсанти сприймають навчальну діяльність як невід'ємну складову життєдіяльності, де навчання сприяє пошуку відповідей на порушені питання, постановці нових проблем, вирішення яких наближає й тих, хто навчає, й тих, хто навчається, до *розуміння*, що виступає основою побудови чіткої системи знань та звертання до неї у практичній діяльності. За таких умов знання стають частиною внутрішнього миру учасників навчального процесу та стають необхідною передумовою формування інтерпретаційної компетентності майбутнього фахівця.

На нашу думку, герменевтичний підхід до організації освітнього середовища вищого військового навчального закладу добре узгоджується з прийнятим у системі військово-професійної освіти суб'єктно-діяльним або контекстним підходом. Одним із теоретичних підґрунть цього підходу є своєрідна «психологічна теорія відносності»: людина сприймає насамперед те, що є для неї особисто актуальним і значущим у професійній діяльності, тому «при контекстному підході до навчання викладач має виходити не із часткових цілей своєї навчальної дисципліни, а з цілісної моделі підготовки військового фахівця у вищому військовому навчальному закладі, яка відповідає меті та завданням його майбутньої діяльності. Контекст професійного майбутнього, заданий за допомогою відповідної психологічної та дидактичної техніки, наповнює навчальну діяльність особистісним смислом, виступаючи смислоутворюючою категорією, яка характеризує ступінь особистісного включення того, хто навчається, у процес пізнання, оволодіння професійною діяльністю [2, с. 79]».

Висновки. Тож, на підставі проведеного теоретичного аналізу з огляду на досліджувану проблему, сутність герменевтично-орієнтованого освітнього середовища вищого військового навчального закладу означає зверненість педагогічного процесу до особистості курсанта з метою реалізації професійної освіти, заснованої на «розуміючому» навчанні, досягненні змістовно-інформаційного компоненту навчальної діяльності за допомогою інтерпретації, рефлексії, оцінювання індивідуального засобу сприйняття навчального предмету, засвоєнні механізмів взаєморозуміння у спілкуванні з людьми. Освітнє середовище вищого військового навчального закладу може бути реалізоване як система організаційно-педагогічних умов, ситуацій, впливів, за яких здійснюються стратегії розуміння курсантами навчальної інформації, представленої в різноманітних формах.

У перспективі передбачається визначити та конкретизувати шляхи втілення факторів освітнього середовища вищого військового навчального закладу, які б забезпечували реалізацію герменевтичного підходу до створення означеного середовища.

Список використаних джерел

1. Афанасьев Ю. Н. Может ли образование быть негуманитарным? / Ю. Н. Афанасьев // Гуманитарні науки. – 2001. – № 2. – С. 30-36.
2. Біжан І. В. Організація навчально-виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі : підручник / І. В. Біжан. – Харків: ХВУ, 2001. – 410 с.
3. Шевченко Г. Г. Методологічні проблеми формування творчої особистості офіцера у вищому військовому навчальному закладі / Г. Г. Шевченко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 186–192.
4. Онищенко В. Педагогічна герменевтика: ноологічні контексти ідентифікації / В. Онищенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 2. – С. 23–31.
5. Сенько Ю. В. Педагогика понимания : учеб. пособие / Ю. В. Сенько, М. Н. Фроловская. – М. : Дрофа, 2007. – 189.
6. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю / В. А. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.
7. Новий тлумачний словник української мови. – К.: Аконтіт, 2008. – 926 с.
8. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів / Л. І. Нечволод. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768 с.
9. Конаржевська В. І. Формування критичного мислення майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. І. Конаржевська ; ХНПУ імені Г. С. Сковороди – Харків, 2009. – 20 с.

10. Андрійчук Н. М. Підготовка вчителя для народних шкіл України (кінець XIX – початок XX століття) як наукова проблема / Н. М. Андрійчук // Вісник Житомирського державного університету: зб. наук. пр. – Житомир, 2009. – № 44. – С. 79–83.

11. Асмолов А. Г. Принципы организации памяти человека. Системно-деятельностный подход к изучению познавательных процессов / А. Г. Асмолов. – М.: Изд-во Моск. ун-та. – 1985.

12. Шовковий В. Психологічні основи герменевтичного підходу до навчання давногрецької мови / В. Шовковий // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 3. – С. 29–32.

13. Barthes R. Mythologies / R. Barthes. – London: Paladin, 1973.

14. Смолінська О. Організаційна культура вишу і знання як результат його діяльності та вияв цілісності / О. Смолінська // Вища школа. – 2010. – № 3/4. – С. 51–58.

15. Ткачук І. О. Принцип інтерпретації у змісті навчального матеріалу [Електронний ресурс] / І. О. Ткачук. – Режим доступу : <http://www.bdpu.org/scientific/published/conf2008/articles/Tkachuk>.

References

Afanas'yev, YN 2001, 'Mozhet li obrazovanie byt negumanitarnym?', *Humanitarni nauky*, no. 2, pp. 30–36.

2. Bizhan, IV 2001, *Orhanizatsiya navchalno-vykhovnoho protsesu, metodychnoyi i naukovoyi roboty u vyshchiiy viyskoviy shkoli*, KhVU, Kharkiv.

3. Shevchenko, GG 1996, 'Metodolohichni problemy formuvannya tvorchoyi osobystosti ofitsera u vyshchomu viyskovomu navchalnomu zakladi', *Pedahohika i psykholohiya*, no. 4, pp. 186-192.

4. Onyshchenko, V 2002, 'Pedahohichna hermenevtyka: noolohichni konteksty identyfikatsiyi', *Pedahohika i psykholohiya profesiyanoi osvity*, no. 2, pp. 23-31.

5. Senko, YV 2007, *Pedagogika ponimaniya*, Drofa, Moskva.

6. Suhomlinskij, VA 1984, *Sto sovetov uchitelju*, Radyans'ka shkola, Kyev.

7. *Novyy tlumachnyy slovnyk ukrayinskoyi movy*, 2008, Akonit, Kyiv.

8. Nechvolod, LI 2007, *Suchasnyy slovnyk inshomovnykh sliv*, TORSINH PLYuS, Kharkiv.

9. Konarzhevs'k, VI 2009, 'Formuvannya krytychnoho myslennya maybutnikh ofitseriv u protsesi profesiyanoi pidhotovky', kand. ped. n. abstract, KhNPU imeni H. S. Skovorody, Kharkiv.

10. Andriychuk, NM 2009, 'Pidhotovka vchytelia dlia narodnykh shkil Ukrayiny (kinets XIX – pochatok XX stolittya) yak naukova problema', *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu*, no. 44, pp. 79-83.

11. Asmolov, AG 1985, *Principy organizacii pamjati cheloveka. Sistemno-deyatelnostnyj podhod k izucheniju poznavatelnyh processov*, Izdanelstvo Moskovskogo universytetata, Moskva.

12. Shovkovyy, V 2011, 'Psykhologichni osnovy hermenevtychnoho pidkhodu do navchannya davnohretskoyi movy', *Imidzh suchasnoho pedahoha*, no. 3, pp. 29–32.

13. Barthes, R 1973, *Mythologies*, Paladin, London.

14. Smolinska, O 2010 'Orhanizatsiyna kultura vyshu i znannya yak rezultat yoho diyalnosti ta vyyav tsilisnosti', *Vyshcha shkola*, no. 3-4, pp. 51–58.

15. Tkachuk, IO 2008, 'Pryntsyp interpretatsiyi u zmisti navchalnoho materialu', <www.bdpu.org/scientific/published/conf2008/articles/Tkachuk>.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2015р